

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΣΑΜΟΥ, ΙΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΤΜΟΥ

Υπό τοῦ κ. ΚΩΝΣΤ. Ε. ΣΟΦΟΥΛΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΚΑΙ ΑΙ ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Ἡ θεωρία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἀποτελεῖ σχετικῶς νέαν κατάκτησιν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ κοινωνιολογίας, καίτοι τὸ πρόβλημα τῆς ἐξελιξέως τῆς οἰκονομίας ἔχει τεθῆ ἤδη ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τῆς θεωρητικῆς οἰκονομικῆς καὶ τῶν προγενεστέρων θεμελιωτῶν τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως. Ἐάν, ὅμως, ὀφείλωμεν τὸν προβληματισμὸν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως εἰς τοὺς ἰδρυτὰς τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, ἢ μεθοδικότης τῆς οἰκονομικῆς ἐρεῦνης εἰς τὸν τομέα τῆς ἀναπτύξεως, ἀποτελεῖ εἰσφοράν τοῦ 20οῦ αἰῶνος καὶ δὴ εἰσφοράν τῆς κοινωνικῆς σκέψεως, ἢ ὁποία ἐχαρακτήρισε τὴν ἀφύπνισιν τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ὑπὸ τὸ βῆρος τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα συνεσώρευσεν ὁ Α' καὶ Β' Παγκόσμιος πόλεμος ὡς καὶ ἡ εἴσοδος τῶν μέχρι τότε ὑποδούλων ἀποικιῶν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν.

Ὡς συμβατικὸν ὀρόσημον τῆς νεωτέρας ἀναπτυξιακῆς φιλολογίας, καὶ ὡς ἀπαρχὴν τῆς μεθοδεύσεως τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως εἰς τὸν ἰδιαιτέρον τομέα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὴν Γενικὴν Θεωρίαν τοῦ J. M. Keynes¹, καίτοι ὁ Keynes ἔθεσε κατὰ βάσιν προβλή-

1) Ἡδὴ ὁ Ricardo καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐπισημάναντες τὸν Νόμον τῆς φθινοῦσης ἀποδόσεως, ἐπεχείρησαν, ἔστω καὶ ὑποσυνειδήτως, μίαν πρώτην τομὴν εἰς τὸν τομέα τῆς διαρθρωτικῆς ἐξελιξέως τῶν οἰκονομικῶν. Βραδύτερον οἱ συνεχισταὶ ἀπὸ τοῦ Proudhon μέχρι καὶ τοῦ K. Marx, ὑποστηρίζοντες τὴν ἀνάγκην μεταβολῆς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθῇ εὐρύτερα παραγωγή ἀγαθῶν καὶ λογικώτερα κατανομή τοῦ πλούτου, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν εἰ μὴ μόνον νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐπισημάνουν τοὺς κανόνας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐξειλίχθη καὶ ἐξελίσσεται ἡ οἰκονομία, ταυτοχρόνως δὲ νὰ ὑποδείξουν τὰς διαρθρωτικὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ταχύτεραν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Οἱ πρωτοπόροι, τέλος, τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ W. Rocher, τοῦ Hilderbrand μέχρι καὶ τοῦ G. Schmoller εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπεπειράθησαν νὰ συλλάβουν τὴν διαλεκτικὴν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελιξέως.

ματα ισορροπίας και δὲν ἐφιλοδόξησε νὰ παίξη τὸν ρόλον τοῦ πατρὸς τῆς θεωρίας τῆς ἀναπτύξεως. Ἐν τούτοις, ὁ Keynes προσέφερε χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζη ἐνδεχομένως, τὰ πρῶτα μέσα διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς θεωρίας τῆς ἀναπτύξεως. Οὕτως, ἄλλωστε ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πρῶτοι ἀσχοληθέντες συστηματικῶς μετὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἀναπτύξεως εἶναι οἱ νεοκείσισακοὶ οικονομολόγοι τῆς Ἀμερικανικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Σχολῆς².

Ἡ τροπὴ τῆς οικονομικῆς ἀναλύσεως πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ἀναπτύξεως, ἀπετέλεσε μίαν φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης, συμφῶνως πρὸς τὴν παράλληλον ἐξέλιξιν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐπιταγῶν τῆς ἐφηρμοσμένης πολιτικῆς.

Οὕτω, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος, περίπου, ἡ οικονομικὴ ἐπιστήμη καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἠσχολοῦντο κυρίως μετὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάλυσιν τῆς οικονομικῆς ισορροπίας ἀντιμετωπίζοντες δύο θεμελιώδη προβλήματα: Ἡτοὶ πρῶτον, τί εἶναι, πῶς μετρεῖται καὶ πῶς μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ομάδων δεύτερον, πῶς κατανέμεται ὁ πλοῦτος αὐτὸς μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ομάδων καὶ τῶν κατ' ἴδιαν ἀτόμων ἢ ἄλλων ὑποκειμένων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος. Αἱ μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον ἀπὸ τοῦ 1870, εἰς τὴν μέθοδον τῆς οικονομικῆς σκέψεως, ἀποτελοῦν πλήρη ἐπανάστασιν εἰς τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην, γράφει ὁ E. Roll³. Οἱ κλασσικοὶ ἐξῆφρον μετὰ ἔμφασιν τὴν παραγωγὴν, τὴν προσφορὰν καὶ τὸ κόστος. Ἡ νεωτέρα θεωρία ἀσχολεῖται περισσώτερον μετὰ τὴν κατανάλωσιν, τὴν ζήτησιν καὶ τὴν χρησιμότητα. Ἡ πρόσφατος, ὅμως θεωρία ἀσχολεῖται πλέον μετὰ τὴν δομὴν τῆς οικονομίας καὶ τοὺς συντελεστὰς τῆς ἐξελίξεώς της. Οὕτω βαθμηδόν, ἡ θεωρητικὴ οικονομικὴ ἐπιστρέφει εἰς τὸ λίκνον της, ἥτοι τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην καὶ κοινωνιολογίαν ἀπὸ ὅπου ἐξεκίνησεν. Ὁ Paveto δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ προκειμένῳ ὁ πρῶτος θέσας τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἐπὶ μιᾶς αὐστηρᾶς ἐνδελεχείας τῆς οικονομικῆς ζωῆς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ προσανατολισθῆ, ὡς συνέβη μετὰ τὸν Marx πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαναστατικῆς διαρρήξεως τοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ Status⁴.

Μετὰ τὴν οικονομιοπολιτικὴν ἀναταραχὴν τῶν πρῶτων δεκαετηρίδων τοῦ αἰῶνος μας, αἱ ὁποῖαι ἀπέληξαν εἰς τὴν αἰχμὴν τῆς κρίσεως τοῦ 1928 - 1930, ἐνετάθη ἡ ἔρευνα περὶ τὰς οικονομικὰς ἀνακυκλήσεις καὶ ἐπεξετάθη εἰς τὴν περαιτέρω διερεύνησιν τῶν θεσμικῶν καὶ διαρθρωτικῶν προβλημάτων τῶν ἐθνικῶν οικονομιῶν καὶ τῆς διεθνούς οικονομίας, ἐν τῷ συνόλῳ της. Ἡ ἔρευνα περὶ τὰ δύο ἀνωτέρω βασικὰ προβλήματα, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἔθετεν ἤδη ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς

2) Βλ. J. Robinson : Economic Philosophy, London, 1964, σελ. 94 κ.ε.

3) E. Roll : Ἱστορία τῆς οικονομικῆς σκέψεως, Ἀθῆναι, 1960, σελ. 349.

4) Τὸ τελεολογικὸν περιεχόμενον τῆς οικονομικῆς ζωῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀλληλοσυσχετίσεως τῶν «καταναγκαστικῶν δυνάμεων» (Forces Coercives) καὶ τῶν «αὐτομάτων δυνάμεων» (Forces Automatiques) τῆς κοινωνίας ἐν τῷ βασικῷ πονήματι τοῦ Paveto : Cours d'Économie.

ἀναπροσαρμογῆς τῶν νεοαπελευθερωθειῶν τῶς ἀποικιακῶν χωρῶν, ἐπενέφε-
 ρεν εἰς τὸ προσκῆνιον τὸ μέγα πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, ὑπὸ πρα-
 κτικὴν πλέον μορφήν. Τὴν μορφήν, δηλονότι, τῆς στρατηγικῆς διὰ τὴν οἰκο-
 νομικὴν ἀνάπτυξιν.

Τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς ἀναπτύξεως συνίσταται εἰς τὴν
 ἔρευναν τῆς φύσεως καὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομίας, εἰς ἀνώ-
 τερα στάδια παραγωγῆς καὶ παραγωγικῶν σχέσεων. Ἡ κλασσικὴ οἰκονομικὴ
 θεωρία ἐπίστευεν εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς αὐτονόμου μηχανισμοῦ, ὁδηγοῦντος μὲ
 τυφλὴν νομοτέλειαν ἐκάστην οἰκονομίαν, εἰς μίαν σπειροειδῆ ἐξέλιξιν, ποσοτι-
 κοῦ κυρίως χαρακτῆρος. Ἡ ἱστορικὴ σχολή, ὡς ἀνεφέρθη ἤδη ἀνωτέρω,
 ἀνέπτυξε συστηματικώτερον τὴν ἀποψιν τῆς βαθμιαίας ποιοτικῆς ἢ διαρθρω-
 τικῆς ἀναπτύξεως, χωρὶς ἐν τούτοις, νὰ κατορθώσῃ νὰ ὑπέισέλθῃ μὲ μεθοδι-
 κότητα εἰς τὰ αἷτια καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Ἡ διάδοσις
 καὶ ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τῶν ἔννοιῶν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀπετέλεσαν
 προῖον κυρίως τῆς ἔθνικῆς ὑπερφηφείας τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν, καὶ τῆς
 πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἡ ὁποία διέπει τὰς σχέσεις τῶν δύο βασικῶν στρα-
 τοπέδων ἐν τῷ κόσμῳ, ἦτοι τοῦ Δυτικοῦ καὶ τοῦ Σοσιαλιστικοῦ. Ἀπὸ τοῦ
 δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, ἡ θεωρία τῆς ἀναπτύξεως ἔλαβεν
 προστακτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐγένετο ὄργανον καὶ μέσον τῆς οἰκονομικῆς
 πολιτικῆς. Ἦδη, οὐδεὶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀμφισβητεῖ οὔτε τὴν ἀντικειμενικό-
 τητά τοῦ προβλήματος τῆς ἀναπτύξεως, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ρεαλιστικότητα
 τῆς ἐπιταγῆς, ἦτοι τὴν δυνατότητα μεταβολῆς τῆς οἰκονομικῆς διαρθρώσεως,
 δι' ἐξῶθεν ἐπεμβάσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξελί-
 ξεως. Ἀμφισβήτησις κρατεῖ, μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς μεθόδους ἐπιτεύξεως
 τοῦ τεθέντος σκοποῦ.

Οὐσιαστικὴ καὶ εὐρεῖα συμφωνία, ἐξ ἄλλου, ἔχει ἤδη ἐπιτευχθῆ ὡς
 πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναπτύξεως, παρὰ τὰς διχο-
 γωνμίας περὶ τὰ μέσα ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Κατὰ τὰς ἐπικρατούσας
 συγχρόνους ἀντιλήψεις, μακρὰν πάσης φυσιοκρατικῆς ἐπιρροῆς, ἡ οἰκονομικὴ
 ἀνάπτυξις συνίσταται εἰς τὴν διαδικασίαν, ἣτις καθιστᾷ μίαν οἰκονομίαν ταυ-
 τοχρόνως, πλουσιωτέραν καὶ ἱκανὴν νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπὶ καθολικώτερας
 βάσεως τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτιστικὸν τῆς πρόβλημα⁵. Μεταξὺ τῆς ἀνα-
 πτύξεως τῆς οἰκονομικῆς ὑποδομῆς καὶ τοῦ κοινωνικο - πολιτιστικοῦ ἐποικοδο-
 μήματος, ὑφίσταται μία ἀναγκαία συνάρτησις. Ὡστε, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει,
 τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, συναρτᾶται ἀμέσως πρὸς αὐτὸ
 τοῦτο τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ὑφίστανται
 σήμερον τόσαι θεωρίαι περὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ὅσαι εἶναι καὶ αἱ θεωρίαι
 περὶ τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος.

Ἐκ τῶν πρώτων εὐρημάτων τῆς ἐρέυνης περὶ τὰ προβλήματα τῆς
 οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ὑπῆρξεν ἡ θεμελιώδης διαπίστωσις, καθ' ἣν τὸ χαμη-

5) Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν θεωριῶν τῆς ἀναπτύξεως, βλ. συνοπτικῶς τὸ σύγγραμμα τοῦ
 καθηγητοῦ B. Higgins : Economic Development, A' καὶ B' μέρος.

λόν επίπεδον γενικής αναπτύξεως, συμβαδίζει με μίαν σαφώς άνισομερή κατανομήν του πλούτου μεταξύ των βασικών κατηγοριών του πληθυσμού και των διαφόρων διαμερισμάτων μιᾶς υπαναπτύκτου χώρας. Ούτως, ἡ άνισοκατανομή του πλούτου και τῆς δραστηριότητος, ἀποτελεῖ ἤδη ἓν ἐκ τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς υπαναπτύξεως. Ἐπί του εὐρήματος αὐτοῦ, διεμορφώθησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δύο βασικαὶ θεωρίαι. Κατὰ τὴν πρώτην, ἡτις ἐκπροσωπεῖται κυρίως ὑπὸ τῶν κοινωμιστῶν, ἡ ἐπιτάχυνσις τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως προϋποθέτει μεταξύ ἄλλων, ἀπαραιτήτως τὴν δικαιότεραν κατανομήν του πλούτου κατὰ στρώματα πληθυσμοῦ και κατὰ περιφέρειας. Κατὰ τὴν δευτέραν ὁμάδα θεωριῶν, ἡ δικαιότερα κατανομή του πλούτου, ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα και οὐχὶ προϋπόθεσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὅποια ἐπιτυγχάνεται ἀντιθέτως, διὰ τῆς σωρεύσεως του κεφαλαίου και τῆς συγκέντρωσέως του εἰς χεῖρας ὀλίγων και εἰς περιωρισμένας περιόχας. Μεταξύ τῶν ἀκραίων τούτων θεωριῶν, ἀναπτύσσεται ἤδη μία ἐνδιάμεσος, ἀποτελοῦσα ἐξέλιξιν τῆς θεωρίας του Welfare State. Κατ' αὐτὴν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς ἐξοικονομικοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, και ἄνευ ριζοσπαστικῶν ἐξοικονομικῶν παρεμβάσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς μετριοπαθοῦς πολιτικῆς κινήτρων και ἀντικινήτρων, δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν του στόχου τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, με ταυτόχρονον ἀμβλυσιν του κοινωνικοῦ προβλήματος, διὰ τῆς αὐτομάτου σχεδόν βελτιώσεως τῆς οἰκονομικῆς και κοινωνικῆς διαρθρώσεως.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω, ἐν τούτοις, τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς κατανομῆς του πλούτου, δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικόν πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, εὐρίσκεται τὸ πρόβλημα τῆς ἄρσεως τῆς γεωγραφικῆς άνισοκατανομῆς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, συνειπῶς και του πλούτου. Ὑφίσταται σήμερον ὁμοφωνία ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ⁶, ὅτι ἡ γεωγραφικὴ άνισοκατανομή, ἡ ὅποια κατὰ τὸ παρελθόν ἀπεδίεδο μόνον εἰς τὴν σπάνιν φυσικῶν πόρων, ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως, χαρακτηριστικόν ἀλλὰ και συστατικόν τῆς υπαναπτύξεως. Ἐκ τούτου ἐπεταί, ὅτι διὰ τὴν εὐόδωσιν ἐνὸς ἔθνικοῦ προγράμματος ἀναπτύξεως, εἶναι ἀνάγκη, ὅπως μειωθοῦν κατὰ τὸ δυνατὸν αἱ οἰκονομικαὶ ἀνισότητες μεταξύ διαφόρων γεωοικονομικῶν χωρῶν. Ἐκ του σημείου τούτου, ἡ θεωρία και ἡ πρακτικὴ, εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ πρόβλημα τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως, ὡς βάσιν του γενικοῦ προβλήματος τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν τούτοις, τὸ κεντρικόν πρόβλημα τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως, ἀπὸ οἰκονομοτεχνικῆς ἀπόψεως, δὲν συνίσταται ἀπλῶς και μόνον εἰς τὴν δικαίαν κατανομήν του ἔθνικοῦ πλούτου μεταξύ πάντων τῶν διαμερισμάτων δεδομένης χώρας. Εἰς μίαν οἰκονομίαν ὡς αἱ Δυτικαί, μία τοιαύτη τακτικὴ θὰ ἀνέτρεπε τὴν ἀξιοκρατικὴν πυραμίδα τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, και θὰ ὠδήγει ἐνδεχομένως, εἰς γενίκευσιν τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς σκοπιμότητος, ἐν τελευταίᾳ ἀνα-

6) Βλ. Walter Isard - J. H. Cumberland : Regional Economic Plannig, Εἰσαγωγήν, σελ. 19 κ.ε.

λύσει, δηλαδή εις τὸν σοσιαλισμόν. Ὡστε λοιπόν, δὲν πρόκειται περὶ ἰσομεροῦς κατευθυνομένης κατανομῆς τοῦ πλοῦτου μεταξὺ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων μιᾶς χώρας, ἀλλὰ περὶ προσπαθείας πρὸς τὴν πληρεστέραν δυνατὴν ἀξιοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων τῶν καθ' ἕκαστα περιφερειῶν, εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς γενικοῦ προγράμματος, τοῦ ὁποίου ἀπώτερος στόχος δέον νὰ εἶναι ἡ ἐπιτεύξις ἰσοδυναμίας κοινωνικοοικονομικῶν προϋποθέσεων εἰς ὀλόκληρον τὴν ἑκτασιν τῆς ἰδίας χώρας. Τὸ ἐξισωτικὸν ἀποτέλεσμα, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, δέον νὰ ἐπιτυγχάνεται βάσει τῶν ἰδιομορφιῶν ἐκάστης περιοχῆς, καὶ οὐχὶ μέσῳ μιᾶς ἀπλῆς καὶ ἀνοργάνου μεταφορᾶς πόρων καὶ πλοῦτου, ἀπὸ περιοχῆς εἰς περιοχὴν ἀδιαφόρως κόστους καὶ συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς συνίσταται ἡ διαλεκτικὴ τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς ἐλευθέρας οἰκονομίας.

Συγκεφαλαιοῦντες ἤδη, τὰ ὅσα εἰσαγωγικῶς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, διαπιστοῦμεν τρία τινά :

- α. — ὅτι ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ συστατικὸν μέρος τῆς μεθοδολογίας τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.
- β. — ὅτι περιφερειακὴ πολιτικὴ ἀναπτύξεως, δὲν σημαίνει ἀπαραιτήτως ὑπερίσχυσιν τοῦ δόγματος τῆς κοινωνικῆς σκοπιμότητος, καὶ
- γ. — ὅτι ἡ ἔννοια τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως συνίσταται εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἰδιομορφιῶν ἐκάστης περιοχῆς, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπιδιωκομένου ἐξισωτικοῦ ἀποτελέσματος, εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς καθολικωτέρου προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν, ἐπιδιώκεται κατωτέρω, ἡ διερεύνησις τῆς περιπτώσεως τοῦ Νομοῦ Σάμου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν νῆσον Πάτμον. Εἶναι ἀτυχές, ὅτι τὸ διαθέσιμον ἐκ πάσης πηγῆς στατιστικὸν ὕλικόν καὶ λοιπαὶ πληροφορίαι διὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶναι ἐξαιρετικῶς πτωχά, οὕτω, δυσχεραίνεται μεγάλως ἡ διαπραγματεύσις τοῦ θέματος. Σημειοῦται τέλος, ὅτι ἡ μελέτη αὕτη ἔχει σκοπὸν μεθοδολογικοῦ μᾶλλον πονήματος ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν περιφερειακῶν προβλημάτων τῆς Ἑλλάδος, παρὰ ἀξιώσεως προγραμματικῆς ἀναλύσεως συμπληρωμένου προβλήματος περιφερειακῆς ἀναπτύξεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΣΑΜΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΝ Τῇ ΙΣΤΟΡΙΚῃ ΤῆΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙ

Ἐπὶ τὸ φῶς τῶν ἀνωτέρω, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ σκιαγραφηθεισῶν ἀρχῶν, ἐπιχειρεῖται ἤδη μία συνοπτικὴ προσέγγισις τοῦ προβλήματος τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τῆς Νήσου Σάμου, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς συμπληρωματικὰς τῆς οἰκονομίας τῆς παρακειμένης νήσου Ἰκαρία, Πάτμου καὶ Κορσεοῖ (Φοῦρνοι).

Τὸ πρόβλημα ἐμφανίζει μίαν βασικὴν ἰδιομορφίαν καθ' ὅσον ἐξ ἀντιθέτου πρὸς ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὰς λοιπὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἐξαιρεῖται τῆς Σύρου, ὀλόκληρον τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν τῆς Σάμου, κατὰ τοὺς

νεωτέρους χρόνους, ἐμαρτύρει μίαν ἀνερχομένην σύνθετον οικονομίαν με βιομηχανικὸν προσανατολισμόν. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας, ἡ Σάμος προέβαλλεν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ὡς οἰκονομικὸν κέντρον με ἑξωτερικᾶς οἰκονομίας δι' ἧ καὶ τὸ βιοτικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ τῆς ὑπῆρξε μεταξύ τῶν ὑψηλοτέρων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον. Ἦδη, αἱ ἀνακατατάξεις, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἱστορικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἀνέτρεψαν τὴν οἰκονομικὴν βάσιν τῆς νήσου, ἡ ὁποία ἐξελίχθη με σαφῆ ἐκκλησιαστικὰ χαρακτηριστικὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ σαμιακὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ ἤδη χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν φθινοῦσης οἰκονομίας. Διαθέτει δὲ ὅλας τὰς δυσκαμψίας ἐκείνας, τὰς ὁποίας κληροδοτεῖ τὸ ἀνεπτυγμένον παρελθὸν εἰς μίαν κοινωνίαν, τὴν ὁποίαν ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις κατεδίκασεν εἰς μαρασμόν. Τὸ ὅλον ἀναπτυξιακὸν πρόβλημα τῶν οἰκονομιῶν αὐτῶν, ἔγκειται εἰς μίαν γενικὴν ἀναπροσαρμογὴν ὀλοκλήρου τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐποικοδομήματος. Ἡ ἀναπροσαρμογὴ δὲ αὐτὴ εἶναι κατὰ πολὺ εὐχερεστέρα, ὅταν ἐπιχειρῆται ἐπὶ οἰκονομίας με ὑπανάπτυκτον παρελθὸν, παρὰ εἰς μίαν τῶς ἀνεπτυγμένην καὶ ἤδη πτωχεύσασαν οἰκονομίαν, ἡ ὁποία ὁμοιάζει κατὰ πολὺ με τὰς παλαιὰς ἐκείνας οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι ἠ ἐγνώρισαν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν, ἀλλὰ αὐτοκαταδικάζονται εἰς ἀφάνειαν, λόγῳ ἀδυναμίας προσαρμογῆς εἰς τὰς δημιουργημένας νέας ἱστορικὰς συνθήκας.

Ἡ Σάμος, ὅταν διῆλθε τὸν Ρουβίκωνα καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ οἰκονομικοῦ μαρασμοῦ, ἐγκατελείφθη ἀπὸ ὀλόκληρον τὸ καθοδηγητικὸν στοιχείον τῶν τῶς ἀκμαίων ἐπιχειρηματιῶν καὶ κοινωνικῶν ἡγετῶν, χωρὶς ταυτοχρόνως νὰ δυνηθῆ νὰ ἀναπαραγάγῃ τὸν δυναμισμόν τῆς ἀπὸ τὴν εὐρείαν λαϊκὴν μάζαν, τῆς ὁποίας τὸ ἀκμαϊότερον τμήμα, ἔλαβε καὶ αὐτὸ τὴν ὁδὸν τῆς μετναστεύσεως, διωκόμενον ἄλλοτε ἀπὸ τὴν πτωχείαν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν μισαλλοδοξίαν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας.

Ὁ ἐρευνητὴς τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Σάμου, δὲν δύναται νὰ παραβλέψῃ τὰς ἀνωτέρω ἱστορικὰς ἀληθείας, διότι ἡ πραγματικότης ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, δὲν λύονται μηχανιστικῶς. Τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως, εἶναι τὸ ἀνθρώπινον πρόβλημα.

Α' Ἡ δομὴ τῆς σαμιακῆς οἰκονομίας κατὰ τὸν 19ον καὶ ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος

Ὁ χαρακτήρ τῆς σαμιακῆς οἰκονομίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἦτο ἀγροτικὸς, κατὰ βάσιν, ἀλλὰ με ἔντονον βιομηχανικὸν προσανατολισμόν. Οὕτως, ἐπὶ συνόλου ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ ἐξ 9.300 περίπου κατοίκων τὸ 1886, τὸ 58,2% αὐτοῦ ἀπασχολεῖτο εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ δὲ 27,8% εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν μεταποίησιν. Ἀναλυτικώτερον, συμφώνως πρὸς ἐκτιμήσεις διὰ τὸ ἔτος αὐτό, ἐπὶ τῆς βάσει ἀπογραφῆς τοῦ 1874, ἡ διάρθρωσις τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ ἀπόψεως ἀπασχολήσεως, ἔχει ὡς εἰς τὸν παρατιθέμενον κατωτέρω πίνακα I. Σημειοῦται, σχετικῶς, ὅτι κατὰ τὰς γενο-

μένας τότε άπογραφάς, δέν άνεφέρετο ή έπαγγελματική δραστηριότης τών γυναικών, αί όποίαι μόνον εις τήν γεωργίαν άπτησχολοϋνότο κυρίως, μη μετερχόμεναι άλλα έπαγγέλματα.

Π Ι Ν Α Ξ Ι

Κατανομή άρρενος ενεργού πληθυσμού κατά επαγγελματικήν δραστηριότητα

Έπαγγελματική δραστηριότης	Άριθμός	% επί συνόλου
α. Άγρόται, ποιμένες, άλιεΐς	5.420	58,2
β. Έργάται, βιοτέχνες ή βιομήχανοι	1.190	12,8
γ. Ναυτικοί	1.401	15,0
δ. Άσχολούμενοι εις ύπηρεσίας, έμπόριον κλπ.	1.123	12,0
ε. Λοιποί και άνεπάγγελοι	166	2,0

Π η γ ή : 'Ε. 'Ι. Σταματιάδου «Σαμιακά», τόμ. IV, Σάμος 1886.

‘Η άνωτέρω διάρθρωσις του οικονομικώς ενεργού πληθυσμού, λαμβανομένων ύπ’ όψιν τών τότε έπικρατουσών συνθηκών, χαρακτηρίζει μίαν δυναμικήν και άνερχομένην οικονομίαν. ‘Η άποψις αύτη, έδραιούται, άλλωστε, και έξ άλλων μεγεθών και δεικτών, οί όποίοι παρατίθενται και αναλύονται κατωτέρω.

Ούτω, τó «έθνικόν εισόδημα» τής περιοχής, κατά τó έτος 1864, διεμορφούτο περίξ τών 120.000.000 δρχ., άναγόμενον εις τιμάς 1964, όπερ άντεστοίχει εις μέσον κατά κεφαλήν έτήσιον εισόδημα τής τάξεως τών 4.250 δρχ. ή 142 δολλαρίων Άμερικής. Έάν ληφθή ύπ’ όψιν, ότι κατά τó 1961, τó μέσον κατά κεφαλήν έτήσιον εισόδημα τής Σάμου έξετιμάτο περίξ τών 170 δολλαρίων, είναι εύκολον νά άντιληφθή τις, ότι έν τή ούσία ή σαμιακή οίκονομία ήτο δυναμικότερα και εύρωστοτέρα κατά τó τέλος του 19ου αΐδωνος, παρ’ ό,τι σήμερα. Βεβαίως, όμως, δέν δυνάμεθα νά ειπώμεν, ότι τó πραγματικόν βιοτικόν έπίπεδον του πληθυσμού, κατά τήν έποχήν εκείνην, ήτο συγκρίσιμον με τó σύγχρονον, λόγω τής δικαιότερας κατανομής του εισοδήματος, ή όποία έχει έπιτευχθή σήμερα. Άλλωστε, πλείστοι ένδείξεις μαρτυροϋν, ότι ή συγκέντρωσις του πλούτου εις χείρας όλίγων, ήτο έντονωτέρα κατά τήν έποχήν εκείνην.

Εϊδικώτερον, ή έκτίμησις του εισοδήματος τής νήσου Σάμου, διά τó έτος 1864, έχει ως εις τόν παρατιθέμενον Πίνακα II, εις δρχ. 1964 ⁷.

7) ‘Η έκτίμησις του εισοδήματος τής έποχής ταύτης, έγένετο βάσει πραγματικών στατιστικών δεδομένων, ληφθέντων εκ του συγγράμματος του ‘Ε. 'Ι. Σταματιάδου, ορ. cit. και εκ του «Άρχείου Σάμου», τόμος IV, τεύχη Α - Δ. Έπειδή τά δεδομένα ταύτα και έλλιπής ήσαν και άνομοιογενή, έχρησιμοποιήθησαν ώρισμένοι συντελεσται και δείκται, καταλλήλως προσηρμοσμένοι, συμφώνως πρós τήν τεχνικήν τών έθνικών λογαριασμών. Βλ. S. Kuznets, National Income and its Composition, Vol. I, New York, 1954 Εϊδικώτερον,

Π Ι Ν Α Κ Η Ι Ι

Διάρθρωσις τοπικοῦ εισοδήματος κατὰ τὸ ἔτος 1864, εἰς δρχ. 1964

Τομεὺς	Εἰσόδημα
1. Ἐγχρήματων ἀγροτικὸν εισόδημα	30.000.000
2. Ἀξία αὐτοκαταναλισκομένου ἀγροτικοῦ προϊόντος	90.000.000
3. Βιομηχανικὸν - βιοτεχνικὸν ἐργατικὸν εισόδημα	20.000.000
4. Εἰσόδημα ἐξ ὑπηρεσιῶν	15.000.000
5. Καθαρὸν ἐνεργητικὸν ἰσοζυγίου ἀδήλων πόρων καὶ πληρωμῶν ἐξωτερικοῦ	12.000.000
Σύνολον	167.000.000

Πηγή: Βλ. ὑποσημείωσιν 7.

Εἶναι, ἐξ ἄλλου, χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μὲ μικροτέραν μέσην φορολογικὴν ἐπιβάρυνσιν καὶ ἐπὶ συνολικοῦ πληθυσμοῦ ἐκ 39.000 κατοίκων περίπου, τὰ ἔσοδα τοῦ δημοσίου κατὰ τὸ ἔτος 1871 (εἰς σταθερὰς τιμὰς 1964) ἀνῆρχοντο εἰς 9.500.000 δρχ. περίπου, ἔναντι 18.000.000 δρχ., τοῦ 1961, ἐπὶ συνολικοῦ πληθυσμοῦ 52.000 κατοίκων ὁλοκλήρου τοῦ νομοῦ Σάμου.

Ἐξ ἄλλου, ἡ συνολικὴ ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν σαμιακῶν προϊόντων τοῦ ἔτους 1884 εἶχεν ἀνέλθει εἰς 32.900.000 δρχ. 1964, ἔναντι 52.000.000 δρχ. περίπου τοῦ ἔτους 1961, μὲ ἠυξημένας μέσας τιμὰς καὶ πληθυσμὸν κατὰ 30% ἄνωτερον περίπου.

Πραιτέρω, κατὰ τὸ ἔτος 1874, ἀνελόγει εἰς ἱατρὸς ἐπιστήμων ἀνὰ 2.465 κατοίκους τῆς νήσου, ἢ εἰς ἀνὰ 1.644 κατοίκους, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ ἐμπειρικοὶ ἱατροὶ οἱ ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τῆς ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως. Κατὰ τὸ ἔτος 1961 ἀνελόγει εἰς ἱατρὸς ἀνὰ 1.774 κατοίκους εἰς τὸν Νομὸν Σάμου.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω, καθίσταται προφανές, ὅτι, τῶν ἀναλογιῶν τηρουμένων ἢ σαμιακῆ οἰκονομία κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, μέχρι καὶ

ἡ ἐκτίμησις τοῦ συνολικοῦ εισοδήματος, ἐγένετο διὰ σταθμίσεως τῶν ἐσόδων τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ τῆς Σαμιακῆς Ἡγεμονίας. Οὕτω, δι' ἀναγωγῆς εἰς τὸ φορολογικὸν σύστημα, ὑπελογίσθη ἢ κατὰ βασικοὺς κλάδους φορολογικῆ ἐπιβάρυνσις, βάσει δὲ αὐτῆς, ὑπελογίσθη ἐν συνεχείᾳ ἢ φορολογηθεῖσα ὕλη ὡς καὶ τὰ ἀφορολόγητα περιθώρια. Τὰ προκύψαντα ἀποτελέσματα, διεσταυρώθησαν δι' ἀναλόγου ὑπολογισμοῦ, βάσει πίνακος εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν, ἀνευρεθέντος ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ἐ. Ἰ. Σταματιάδου, καὶ ἀφορῶντος τὸ ἔτος 1871, ἐν συνδυασμῷ πρὸς καταρτισθέντας ἐπὶ τούτοις πίνακας ἐγχρηματισμοῦ τοῦ ἐγχωρίου προϊόντος. Εἰς τὰ οὕτω προκύψαντα σύνολα τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος, προστέθη ἐν περιθώριον 75%. Εἰς τὸ αὐτὸ αὐτοκαταναλισκομένου ἀγροτικοῦ προϊόντος, βάσει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμπειρικῶν ἐκτιμήσεων. Βλ. σχετικῶς Ἄ. Π. Κανελλοπούλου: Ὁ Ἐγχρηματισμὸς τῆς Γεωργικῆς Οἰκονομίας καὶ Οἰκονομικῆ Ἀνάπτυξις, Ἀθῆναι, 1968. Χάριν συντομίας τῆς παρουσίας ἐργασίας, οἱ πίνακες ὑπολογισμῶν, ὡς καὶ ἡ χρησιμοποιηθεῖσα ἀκριβὴς μέθοδος ὑπολογισμοῦ τοῦ τοπικοῦ εισοδήματος, ὡς καὶ ἄλλων μεγεθῶν, ἅτινα θὰ ἀναφερθοῦν κατωτέρω, δὲν παρατίθενται ἐνταῦθα. Ἀναφέρονται μόνον τὰ τελικὰ ὑπολογισθέντα μεγέθη, μετὰ τῶν ἀναγκαιουσῶν κατὰ περίπτωσιν διευκρινίσεων.

τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 20οῦ, ἐνεφάνιζε μίαν ἀξιόλογον δυναμικότητα, σπανίαν εἰς τὸν τότε ἑλληνικὸν χῶρον. Εἰς τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1864, ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἠϋξάνετο μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν ἐκ 0,7%, παρὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1821 μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1832 συνεχιζομένην ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1940 καὶ ἐντεῦθεν, ὅμως, ὁ πληθυσμὸς τῆς Σάμου μειοῦται μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν ἐξ 1,5%.

Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ἤρχισε φθίνουσα ἀπὸ τοῦ 1925 καὶ ἐντεῦθεν, μὲ προϊόντα ρυθμὸν, ὅτε ἤρχισαν ἀναπτυσσόμενα τὰ νέα μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, εἰς ἣν ἡ Σάμος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐνταχθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1912. Γεννᾶται, ἐπομένως, τὸ ἐρώτημα, ποῦ ὀφείλεται ἡ τοιαύτη δυσμενὴς ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων; Θὰ ἠδύνατο δὲ τις εὐλόγως νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἡ φθίσις τῆς σαμιακῆς οἰκονομίας ἀρχίζει, ἀφ' ἧς ἡ Σάμος ἀπέκτησεν οἰκονομικὴν ἔθνικὴν ἐνδοχώραν, ἐνῶ θὰ ἀνεμένετο τὸ ἀντίθετον. Τὸ παράδοξον τοῦτο, ἐρμηνεύεται μὲ τὴν γενικὴν παρατήρησιν, ὅτι ἀκριβῶς ἡ Σάμος δὲν ἠδυνήθη νὰ προσαρμοσθῆ εἰς τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν ἔθνικὴν ἀγορὰν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, καὶ οὕσα περιοχὴ κατ' ἐξοχὴν προσανατολισμένη πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς οἰκονομίας καὶ τὸ ἐμπόριον, ἀπώλεσε βαθμιαίως τὰ συγκριτικὰ πλεονεκτήματά της, εἰς ὄφελος τῶν νέων βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν κέντρων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις, προδικάζει καὶ τὸ συμπέρασμα πάσης διερευνήσεως τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Σάμου. Συνίσταται δὲ τοῦτο εἰς τὴν ἀνάγκην ἀναπροσανατολισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, καὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ὑπὸ τὰς σημερινὰς οἰκονομικὰς συνθήκας συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων τῆς περιοχῆς, ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ βασισθῆ πᾶσα προσπάθεια ἀναπτύξεώς της. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβῶς, ὡς θὰ ἀναλυθῆ εἰς τὴν συνέχειαν τῆς παρουσίας συνοπτικῆς ἐρεύνης, λαμβάνεται ὡς προϋπόθεσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς νήσου Σάμου ἡ θεμελίωσις παντὸς σχετικοῦ προγράμματος, ἐπὶ μιᾶς εὐρυτέρας γεωγραφικῆς βάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ παρακείμεναι νῆσοι, Ἰκαρία καὶ Πάτμος, θὰ ἀποτελοῦν τὰ ἀναγκαῖα συμπληρώματα.

Β' Ἡ παροῦσα φυσιογνωμία καὶ ἡ παθογένεια τῆς σαμιακῆς οἰκονομίας

Τὸ πρόβλημα τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως τῆς Σάμου, ἐρευνᾶται ἐνταῦθα ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς συμπληρωματικὰς αὐτῆς παρακειμένης νήσους Πάτμου καὶ Ἰκαρίας, αἵτινες σχηματίζουν τρίγωνον μὲ ἴσα περίπου σκέλη ἀποστάσεως 12 περίπου μιλίων. Ἡ μεγαλύτερα τῶν τριῶν νήσων εἶναι ἡ Σάμος, ἡ δὲ μικροτέρα ἡ Πάτμος. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ τριγώνου περίπου, εὐρίσκεται μικρὸν νησιωτικὸν σύμπλεγμα ἐκ τριῶν νήσων, τῶν Κορσεῶν (ἡ Φούρνων) ἐξ ὧν μόνον ἡ μία εἶναι κατωκημένη. Ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῆς τριῶν νήσων κυμαίνεται περίξ τῶν 54.500 κατοίκων, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν

ἀπογραφὴν τοῦ ἔτους 1961, κατανέμεται δὲ ὡς ἑξῆς, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν συνολικὴν ἐπιφάνειαν ἐκάστης νήσου :

ΝΗΣΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΕΚΤΑΣΙΣ εἰς χιλιόμετρα
1) Σάμος	41.128	474
2) Ἰκαρία	10.894	307
3) Πάτμος	2.686	35

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος προκύπτει, ὅτι ἡ μία πυκνότης οἰκίσεως τῶν τριῶν νήσων κυμαίνεται περίξ τῶν 66 ἀτόμων (66,6) ἀνὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον. Ἡ πυκνότης αὕτη εἶναι σχετικῶς ὑψηλὴ, συγκρινομένη πρὸς τὴν μέσην πυκνότητα οἰκίσεως τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀνέρχεται εἰς 63,6 άτομα ἀνὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν. Ἐν τούτοις, ἡ ἀνωτέρω μέση πυκνότης οἰκίσεως τῆς τρινήσου, κατανέμεται ἀνισομερῶς καὶ μὲ σοβαρὰς ἀποκλίσεις, μεταξὺ τῶν τριῶν νήσων κειχωρισμένως. Οὕτως, ἡ μὲν πυκνότης οἰκίσεως τῆς Σάμου ἀνέρχεται εἰς 86,8 κατοίκους ἀνὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, τῆς Ἰκαρίας εἰς 35,5, τῆς δὲ Πάτμου εἰς 72 κατοίκους ἀνὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ Σάμος καὶ ἡ Πάτμος ἀποτελοῦν περιοχὰς ὑψηλῆς πληθυσμιακῆς συγκεντρώσεως, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ἡ μέση πυκνότης, ἐξαίρεσει τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, ἀνέρχεται εἰς 40,1 κατοίκους ἀνὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον. Ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται, ὅτι ὑφίσταται σχετικὸν δημογραφικὸν πρόβλημα εἰς τὴν τρινήσον, εἰνὰ μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν τριῶν νήσων ἡ Ἰκαρία καὶ ἡ Πάτμος εἶναι γεωργικῶς σχεδὸν ἄγονοι. Ἐν τούτοις, ἡ σχετικῶς μεγάλῃ πυκνότης οἰκίσεως τῆς περιοχῆς, δημιουργεῖ τὸ πλεονέκτημα μακροχρονίως τῆς ἐξασφαλίσεως ἐπιτοπίως ἐπαρκείας ἐργατικῶν χειρῶν, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς φιλοδόξου προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν στατικῶς εὐνοϊκὴν εἰκόνα, ἀνησυχητικὴν ἑκτασιν λαμβάνει προσφάτως τὸ φαινόμενον τῆς προϊούσης δημογραφικῆς ἐξασθείνσεως, ἰδίως τῆς Σάμου, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς μειοῦται μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν 1,5% κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰκαρίας μειοῦται μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν 0,80% περίπου, τῆς δὲ Πάτμου μὲ 0,50% περίπου. Βάσει τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ, ἡ μὲν Σάμος κινδυνεύει νὰ ἐρημωθῆ ἐντὸς 65 ἐτῶν, ἡ δὲ Ἰκαρία ἐντὸς 120. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῆς ἡ ἀνωτέρω δημογραφικῆς ἐξασθένεισις ὀφείλεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν μετανάστευσιν καὶ κατὰ ἐλάχιστον ποσοστὸν εἰς μείωσιν τῆς γεννητικότητος, ἡ ὁποία παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὴν Σάμον. Ἐξ ἄλλου, ἡ μετανάστευσις ἐσωτερικὴ τε καὶ ἐξωτερικὴ, ὀδηγεῖ εἰς βαθμιαίαν γήρανσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀναμορφουμένης τῆς ἡλικιακῆς πυραμίδος, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή, ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς γεροντικὰς ἡλικίας, συνεχῶς διευρύνεται. Ἡ ἀνωτέρω ἐξέλιξις σημαίνει, ὅτι δὲν μειοῦται ὁ πληθυσμὸς μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτου

ἀριθμοῦ, ἀλλὰ μειοῦται ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ, γεγονός: τὸ ὅποῖον εἶναι βέβαιον, ὅτι θὰ δημιουργήσῃ σοβαρὰ προβλήματα ἀνεπαρκείας ἐργατικῶν χειρῶν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον, εἰς τὴν περιοχὴν. Ἡ γήρανσις τῆς ἡλικιακῆς πυραμίδος μεταξύ ἄλλων, βραχυχρονίως ἰσοδυναμεῖ με βαθμιαίαν αὐξήσιν τῆς κοινωνικῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς ἢ τοῦ συνολικοῦ κοινωνικοῦ κόστους τῆς τοπικῆς παραγωγῆς. Πράγματι, διὰ τῆς βαθμιαίας γηράνσεως τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τῆς ἀντιστοίχου μειώσεως τῆς ἀναλογίας τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, συνεχῶς καὶ ὀλιγαριθμώτεραι ἐργατικά χεῖρες παράγουν προϊόν πρὸς συντήρησιν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ μὴ οἰκονομικῶς ἐνεργῶν ἀτόμων.

Ἐξαιρετικῶς ἀνησυχητικόν, ἐξ ἄλλου, εἶναι καὶ τὸ παρατηρηθὲν φαινόμενον τῆς προϊούσης ἐγκαταλείψεως καλλιεργημένων ἐκτάσεων, τόσον εἰς τὴν Σάμον, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἰκαρίαν. Οὕτως, ἐξ ὑπολογισμῶν βάσει τῶν ὑπαρχόντων στατιστικῶν δεδομένων, προκύπτει, ὅτι ἡ καλλιεργουμένη ἐπιφάνεια τῶν δύο νήσων μειοῦται κατὰ 1% περίπου ἐτησίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου καὶ ἐντεῦθεν. Παρατηρεῖται, ὡσαύτως ὅτι ἡ τοιαύτη μείωσις τῆς καλλιεργουμένης ἐπιφανείας, δὲν συνδέεται ὑπὸ ἀντιστοίχου ἀναδιαρθρώσεως τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐξ ὑπολογισμῶν προέκυψεν ὅτι μόνον ἡ συνεχῆς διόγκωσις τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων παρεμποδίζει τὴν συνεπιεία τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἀγρῶν πραγματικὴν μείωσιν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ μεταναστευτικὴ συνδρομὴ τῆς μητροπόλεως, ὡς ἀπεδείχθη διεθνῶς, διαρκεῖ περίξ τῶν 15 — 20 ἐτῶν ἐντὸς συντόμου σχετικῶς διαστήματος, ἀκόμη δὲ συντομώτερον ἔαν, ὡς ὑποτίθεται, ἀνακοπῇ τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα, θὰ ἀρχίσῃ μειοῦμενον τὸ μεταναστευτικὸν συνάλλαγμα πρὸς τὰς νήσους αὐτάς.

Ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, αἱ τρεῖς νῆσοι εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀγροτικά περιοχά. Οὕτως, ἐπὶ συνόλου ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ 21.000 περίπου ἀτόμων, 13.000 ἄτομα, ἢτοι 63% τοῦ συνόλου, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν, 4.000 ἄτομα ἀπασχολοῦνται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ὑπηρεσίας καὶ 3.500 περίπου ἄτομα, ἀσχολοῦνται εἰς τοὺς λοιποὺς κλάδους.

Ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ τῶν τριῶν νήσων 33.000 περίπου ἄτομα κατοικοῦν εἰς μικρὰ χωριά καὶ οἰκισμούς, 20.000 δὲ εἰς κεφαλοχώρια καὶ κωμοπόλεις. Τόσον εἰς τὴν Σάμον, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἰκαρίαν, ἐμφανίζεται μία σαφὴς τάσις ἐγκαταλείψεως τῶν χωριῶν καὶ μικρῶν συνοικισμῶν, με ρυθμὸν κατὰ πολὺ ὑψηλότερον τοῦ ἀντιστοίχου τῶν κωμοπόλεων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐρμηνεύει καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνωτέρω προϊοῦσαν ἐγκατάλειψιν τῆς καλλιεργουμένης γῆς.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι βασικά χαρακτηριστικά τῆς παθογενείας τῆς διερευνουμένης περιοχῆς, εἶναι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μεγάλη ἐξάρτησίς της ἐκ τῆς γεωργίας, ἡ ὁποία ἄλλωστε παράγει ὑπὸ δυσμενεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀντιοικονομικοὺς ὄρους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προϊοῦσα φθίσις τῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς καὶ ἡ φθίνουσα δημογραφικὴ ἐξέλιξις της.

Γ' Τοπικόν εισόδημα καὶ τοπικὴ δαπάνη

Ἐξ ὑπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1961, δι' ὃ ὑφίστανται τὰ πλέον πλήρη στατιστικὰ δεδομένα, προκύπτει, ὅτι τὸ τοπικόν εισόδημα τοῦ Νομοῦ Σάμου (Νῆσοι Σάμος καὶ Ἰκαρία) ἀνήρχετο εἰς 270.000.000 δρχ. περίπου, κατανεμημένοι ὡς εἰς τὸν παρατιθέμενον πίνακα III.

Π Ι Ν Α Ε Ι Ι Ι

Κατανομὴ τοπικοῦ εισοδήματος

α) Εἰσόδημα ἐκ πρωτογενοῦς παραγωγῆς	129.667.000	δρχ.
β) Εἰσόδημα ἐκ δευτερογενοῦς παραγωγῆς	66.112.000	»
γ) Εἰσόδημα ἐξ ὑπηρεσιῶν καὶ λοιπῶν κλάδων	53.040.000	»
δ) Καθαραὶ μεταβιβάσεις ἐξ ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν	21.181.000	»
Σύνολον εισοδήματος	270.000.000	»

Βάσει τοῦ ἀνωτέρω ὑπολογισμοῦ, τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ νομοῦ Σάμου, διεμορφοῦτο περίξ τῶν 5.100 δρχ. ἢ 170 δολ-
λαρίων κατ' ἄτομον, κατὰ τὸ 1961. Τὸ ὕψος ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ μέσου κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ταυτοχρό-
νως κατατάσσει τὴν Σάμον μεταξύ τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν τῆς χώρας, μὲ
τὸ χαμηλότερον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα. Ὁ κατωτέρω συγκριτικὸς πίναξ IV,
δεικνύει τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἡ Σάμος κατέχει ἀπὸ ἀπόψεως ὕψους κατὰ κε-
φαλὴν εἰσοδήματος, ἐν σχέσει πρὸς τὰς λοιπὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος.

Π Ι Ν Α Ε Ι V

Σύνθεσις κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος κατὰ διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος⁸

Διαμερίσματα	Εἰσόδημα	
	Ἀγροτικόν	Λοιπῶν κλάδων
Δωδεκάνησος	5.511	5.736
Στερεὰ Ἑλλάς	5.553	5.736
Νῆσοι Αἰγαίου	5.511	5.736
ΣΑΜΟΣ ⁹	3.825	5.720
Μακεδονία	4.798	7.939
Πελοπόννησος	4.757	7.114
Θεσσαλία	4.413	6.729
Κυκλάδες	4.231	6.205
Κρήτη	4.001	6.160
Θράκη	3.492	5.835
Ἠπειρος	3.138	5.075
Ἰόνιοι Νῆσοι	2.398	6.253

8) Πηγή: Σ. Γερωνυμάκη, Περιφερειακὴ κατανομὴ εἰσοδήματος, Περιοδικὸν «Πορεία», Δεκέμβριος 1961.

9) Πηγή: Ὑπολογισμοὶ Κ. Μ. Σοφοῦλη, βλ. ὑπόσ. 7.

Ἐξ ἄλλου, ἡ κατανομή τοῦ εἰσοδήματος μεταξύ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐμφανίζει σημαντικὰ ἀνισότηας εἰς τὸν Νομὸν Σάμου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἀμέσως παρατιθεμένου πίνακος :

ΔΙΑΦΘΡΩΣΙΣ ΜΕΣΟΥ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΟΥ ΣΑΜΟΥ

α) Ἀγροτικοῦ τομέως	3.825	δρχ.
β) Τομέως Ὑπηρεσιῶν	6.375	»
γ) Μεταποιήσεως καὶ λοιπῶν τομέων	5.100	»
Μέσον κατὰ κεφαλήν	5.100	»

Εἶναι, τέλος, ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι σημαντικὸν τμήμα τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος τῆς περιοχῆς κτᾶται ἐκ καθαρῶν μεταβιβάσεων ἐκ πηγῶν ἐκτὸς αὐτῆς (μεταναστευτικὸν καὶ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα κυρίως). Διὰ τὸ ἔτος 1961, τὸ σύνολον τοῦ εἰσρεύσαντος εἰσοδήματος ἐκ πηγῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ἐξετιμήθη περίξ τῶν 21.000.000 δρχ., ἢ 7,8% τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος τῆς περιοχῆς.

Λόγω τοῦ ἀγροτικοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον χαρακτήρος τῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς μικρᾶς ἐγγείου ἰδιοκτησίας, ὁ βαθμὸς ἐγχρηματισμοῦ, τῆς τοπικῆς οἰκονομίας εἶναι σχετικῶς χαμηλός. Ὁ βαθμὸς ἐγχρηματισμοῦ, ὡς γνωστὸν, ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ δείκτην τοῦ ἐπιπέδου οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν παθογενῶν χαρακτήρων μιᾶς δεδομένης οἰκονομίας¹⁰. Οὕτω, βάσει ὑπολογισμῶν διὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1961, ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ ἀκαθάριστου ἐπιτοπίου εἰσοδήματος, δηλαδὴ μετ' ἀφαίρεσιν τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων καὶ τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος, μόνον τὸ 56% ἀποτελεῖ ἐγχρηματισμὸν εἰσοδήματος, τοῦ ὑπολοίπου συνισταμένου ἐκ τῆς αὐτοκαταναλώσεως διὰ παραγωγικῶν καὶ μὴ σκοποῦς. Ἐάν, ὅμως, ἐξαιρεθοῦν τοῦ ὑπολογισμοῦ, τὰ τρία βασικὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς, ἤτοι ὁ καπνός, τὸ ἔλαιον καὶ ὁ οἶνος, τότε ὁ βαθμὸς ἐγχρηματισμοῦ τῆς λοιπῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, δὲν ὑπερβαίνει κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας τὸ 30%. Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πολλαπλασιαστής, ὡς γενικὸν φαινόμενον, ἀποτελεῖ συνάρτησιν τοῦ βαθμοῦ ἐγχρηματισμοῦ τῆς παραγωγῆς, τότε διαπιστοῦται, ὅτι εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν δυνατότητα ἐπιταχύνσεως τῆς διαδικασίας τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς σωρεύσεως κεφαλαίου εἰς τὴν περιοχὴν, ἡ ἐφαρμογὴ οἰουδήποτε προγράμματος θὰ προσκρούσῃ εὐθεὶς ἐξ ἀρχῆς εἰς ἓνα ὀγκόλιθον ἀδρανείας, ἐὰν δὲν καταστῆ δυνατὴ ἡ αὔξησις τοῦ βαθμοῦ ἐγχρηματισμοῦ τοῦ γεωργικοῦ κλάδου, μέχρι ποσοστοῦ 70% τουλάχιστον. Ὁ χαμηλὸς βαθμὸς ἐγχρηματισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς τῶν νήσων τούτων, δύναται ἀσφαλῶς νὰ περιληφθῇ μεταξύ τῶν βασικῶν παθογενῶν στοιχείων τῆς οἰκονομίας των¹¹.

10) Ἄ. Π. Κανελλοπούλου : «Ἐγχρηματισμὸς τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», Ἀθῆναι, 1963.

11) Ἡ τοιαύτη ἀδυναμία τῆς τοπικῆς οἰκονομίας τῶν τριῶν νήσων, ἐδραιώνει κυρίως

Ἀντιθέτως, πρὸς τὴν δυσμενῆ εἰκόνα τῆς εἰσοδηματικῆς στάθμης τῆς περιοχῆς, τὰ κοινωνικὰ χαρακτηριστικά της εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνθαρρυντικά διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς προγράμματος ἀναπτύξεως μὲ ὑψηλοὺς στόχους. Εἶναι ἐνδεικτικὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ, φερ' εἰπεῖν, στάθμη τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι ἐξαιρετικῶς ὑψηλὴ. Οὕτως, ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων, ἡλικίας ἄνω τῶν 10 ἐτῶν, μόνον 1,7% εἶναι ἀναλφάβητοι, ἐνῶ 50% τοῦ πληθυσμοῦ τούτου ἔχει ὀλοκληρώσει τὴν παρακολούθησιν δημοτικοῦ σχολείου. Ἀντιθέτως, χαμηλὸν σχετικῶς εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου, πάντως ὅμως, σαφῶς ἀνώτερον τοῦ μέσου ποσοστοῦ τοῦ ἰσχύοντος εἰς τὰς λοιπὰς ἀγροτικὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος.

Δ' Σχηματισμὸς κεφαλαίου — ἐπενδύσεις, δυνατότητες αὐτοχρηματοδοτήσεως

Τὸ σταθερὸν ἐγκατεστημένον κεφάλαιον τῶν τριῶν νήσων, ὑπολογίζεται, βάσει συντελεστῶν ἀποδόσεως τῶν τομέων, εἰς 2.500.000.000 δρχ. περίπου τρεχούσης ἀξίας. Ὁ βαθμὸς κεφαλαιοποιήσεως, ὅμως, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀποσβέσεων, μόλις ἐξικνεῖται εἰς 10% ἐτησίως, ὁ δὲ καθαρὸς σχηματισμὸς νέου κεφαλαίου δὲν ὑπερβαίνει κατὰ τοὺς ἰδίους ὑπολογισμοὺς τὸ 3% ἐτησίως ἐπὶ τοῦ ἀκαθαρίστου τοπικοῦ εἰσοδήματος. Ὁ ἐξαιρετικῶς χαμηλὸς βαθμὸς σχηματισμοῦ νέου κεφαλαίου, ἀποτελεῖ ἕτερον βασικὸν στοιχεῖον, ἐδραιοῦν τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πεποίθησιν, καθ' ἣν δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε εἰς κατὰ τὸ ἡμισυ τουλάχιστον αὐτοχρηματοδότησις τῆς ἀναπτύξεως τῶν τριῶν νήσων τοῦ τριγώνου ἐξ ἰδίων τοπικῶν πόρων. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὑπὸ τὰς ἐπικρατούσας συνθήκας, ὑπολογίζεται ὅτι τὸ νέον δημιουργούμενον σταθερὸν κεφάλαιον εἰς τὴν διερευνομένην περιοχὴν, συμβάλλει μόλις κατὰ 3—5% εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐτησίου τοπικοῦ εἰσοδήματος. Κατὰ συνέπειαν, καὶ ἐφ' ὅσον ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ σφόδρα ἐνδεχόμενον, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν προσεχῶς καθαρὰν μείωσιν τῆς παραγωγῆς εἰς βασικοὺς κλάδους τῆς τοπικῆς οἰκονομίας, ὡς τοῦτο ἄλλωστε ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐξελίξεων εἰς τὴν παραγωγὴν οἴνου, καπνοῦ καὶ ἐλαίου-ἐδραιοῦται περαιτέρω ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνον δι' ἐξωτερικῆς χρηματοδοτῆ-

τὴν παρατιθεμένην κατωτέρω ἄποψιν, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν μόνων δι' ἐξωτερικῆς χρηματοδοτήσεως δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ, τουλάχιστον εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς προγράμματος ἀναπτύξεως. Πράγματι, εἰς μίαν οἰκονομίαν, εἰς τὴν ὅποιαν αἱ συναλλαγαι πραγματοποιοῦνται εἰς μέγα ποσοστὸν δι' ἀντιπραγματισμοῦ, ἢ δὲν πραγματοποιοῦνται καθόλου τοῦ προϊόντος ἐκάστου καταναλισκομένου ὑπὸ τοῦ ἰδιοῦ τοῦ ἀνοικοκυριῶν, ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις εἶναι τεχνικῶς δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος, ἄνευ τῆς συνδρομῆς χρηματοδοτήσεως ἐξ ἐξωτερικῶν πηγῶν, καὶ παραλλήλου ἀναδιαιρθρώσεως τῆς παραγωγῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἀυξηθῆ τὸ ποσοστὸν τῆς ἐγχρημάτου συναλλαγῆς. Ἄλλωστε, ὁ πολλαπλασιαστής, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ λειτουργήσῃ μόνον εἰς τὴν ἐγχρημάτων οἰκονομίαν, ἀποτελεῖ ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ συνάρτησι τοῦ βαθμοῦ ἐγχρηματισμοῦ. Μόνον, ἐὰν ὁ βαθμὸς ἐγχρηματισμοῦ αὐξηθῆ μέχρι τῶν δυνατῶν περιθωρίων, δύναται τις νὰ ὀμιλήσῃ περὶ ἐπεμβάσεων διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ μέσου εἰσοδηματικῶν καὶ νομισματικῶν ἐπεμβάσεων. Ἄλλως, πᾶσα προσπάθεια θὰ πύπτῃ εἰς τὸ κενόν.

σεως¹² δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν ἱκανοποιητικὸν ρυθμὸν αὐξήσεως τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, ἢ ὁποῖα αὐξήσις, ἀποτελεῖ συστατικὸν τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς περιοχῆς.

Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, ὁ χαμηλὸς βαθμὸς κεφαλαιοποιήσεως ὀφείλεται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐξάρτησιν τῆς τοπικῆς οἰκονομίας ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ τομέως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν. Χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐξ ἑνὸς στοιχειώδους ὑπολογισμοῦ, βάσει δειγματοληψίας, εἰς τὰς περιοχὰς τῆς νήσου Σάμου, ὅπου συγκεντροῦται ἡ μεταποιητικὴ δραστηριότης, ἦτοι τὸν Λιμένα Βαθέος, τὰ Καρλοβάσια καὶ τὴν Χώραν, τὸ ποσοστὸν κεφαλαιοποιήσεως ἐπὶ τοῦ ἀκαθάριστου ἐτησίου εἰσοδήματος ὑπερβαίνει κατὰ τι τὸ 15% συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀποσβέσεων. Εἰς τὴν Ἰκαρίαν, ἀπαντᾶται μία παράδοξος ἐκ πρώτης ὄψεως ὑψηλὴ ἐπίδοσις ἀπὸ ἀπόψεως ποσοστοῦ κεφαλαιοποιήσεως, τὸ ὁποῖον κυμαίνεται περίξ τοῦ 20%. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐρμηνεύεται, κυρίως ἐκ τῆς ἠϋξημένης οἰκοδομικῆς δραστηριότητος τῶν τελευταίων ἐτῶν, πρὸς κάλυψιν τῶν αὐξανομένων ἀναγκῶν τοῦ τουριστικοῦ τομέως, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν εὐρείαν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐθελοντικῆς ἐργασίας διὰ τὴν κατασκευὴν κοινοτικῶν ἔργων.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΙ ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Α' Δυναμικὰ στοιχεῖα τῆς περιοχῆς

Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης εἰς τὴν νήσον Σάμον, συγκεντροῦται εἰς δύο ἀγροτικὰς ζώνας, τὴν ζώνην τοῦ Κάμπου Χώρας καὶ τὴν ζώνην τῶν Βορειῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Ἀμπελος μὲ ἐπίκεντρον τὸ κεφαλοχώριον Βουρλιῶται, ὡς καὶ εἰς ἑτέρας δύο ἀστικὰς ζώνας, τὴν ζώνην Λιμένος Βαθέος — Πυθαγορείου, μὲ ἐπίκεντρον τὴν κωμόπολιν τῆς Σάμου, καὶ τὴν ζώνην Καρλοβασιῶν, μὲ σημεῖον στηρίξεως τὴν ὁμώνυμον κωμόπολιν. Εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω ἀστικὰς ἢ ἡμιαστικὰς ζώνας τῆς νήσου, συγκεντροῦται ὁ κύριος ὄγκος τῆς διοικητικῆς ἐξυπηρητήσεως καὶ τῆς μεταποιητικῆς δραστηριότητος ὁλοκλήρου τοῦ νομοῦ.

Εἰς τὴν Ἰκαρίαν, πρὸς τὸ παρόν, μόνον ἡ ζώνη τοῦ Ἁγίου Κηρύκου ἐμφανίζει στοιχεῖα δυναμικῆς ἐξελιξεως, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τῶν παγκοσμίου φήμης θερμοπηγῶν τῶν Θερωῶν. Ἡ βορεῖα πλευρὰ τῆς νήσου, ἀποτελεῖ

12) Οἱ ὅροι «ἐξωτερικὴ οἰκονομία» καὶ «ἐξωτερικὴ χρηματοδότησις» ὡς καὶ ἡ ὕψ' οἰανδήποτε ἔννοια ἀναφορὰ εἰς τὸ «ἐξωτερικόν», ἐὰν ἐκ τῶν συμφραζομένων δὲν προκύπτει ἄλλως, ἀναφέρεται ἀδιαφόρως εἰς τὴν λοιπὴν ἐκτὸς τῆς τρινήσου ἐθνικὴν οἰκονομίαν, ἢ τὴν ἐκτὸς Ἑλλάδος οἰκονομίαν.

χαρακτηριστικήν ζώνην νησιωτικοῦ τύπου, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἡ στασιμότης τῆς οικονομικῆς ζωῆς καὶ ὁ αὔξων ρυθμὸς δημογραφικῆς φθίσεως.

Ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς τοποθετήσεως, τὸ σύμπλεγμα Σάμου — Ἰκαρίας — Πάτμου, εὐρίσκεται εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ κεντρικοῦ ρεύματος ἔμπορευματικῆς καὶ τουριστικῆς κινήσεως τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ἐν τούτοις, πρὸς Νότον συνορεύει μὲ τὴν ἐφαπτομένην τοῦ συγκοινωνιακοῦ ρεύματος πρὸς Δωδεκάνησον, πρὸς Δυσμὰς ἐφάπτεται τοῦ συγκοινωνιακοῦ καὶ κυρίως τουριστικοῦ ρεύματος τῶν Κυκλάδων, πρὸς δὲ τὸν Βορρᾶν, ἐφάπτεται τοῦ συγκοινωνιακοῦ ρεύματος τῶν ὑπολοίπων νήσων τοῦ Αἰγαίου, Χίου καὶ Μυτιλήνης.

Μεγάλην, ὅμως, σημασίαν διὰ τὴν διερεύνησιν τῶν δυνατοτήτων ἀναπτύξεως τῆς περιοχῆς, ἀποτελεῖ ἡ ἐπισημάνσις τυχὸν ἰδιομορφιῶν καὶ συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων, ἢ μονοπωλιακῶς, ἐνδεχομένως παραγόντων τῆς τοπικῆς οἰκονομίας. Ἐκ μιᾶς προχείρου ἔστω ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, δυνάμεθα ἀφόβως νὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι τὸ γεωγραφικὸν τρίγωνον Σάμου — Ἰκαρίας — Πάτμου, πράγματι ἐμφανίζει καὶ ἰδιομορφίας, ἀλλὰ καὶ δυναμικὰ στοιχεῖα, δυνάμενα νὰ στηρίξουν ἓν φιλόδοξον πρόγραμμα περιφερειακῆς ἀναπτύξεως. Τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, σφυρηλατοῦν τὴν γεωοικονομικὴν ἐνότητα τοῦ χώρου τῆς τρινήσου, ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου, θέτουν τὸν χῶρον αὐτὸν εἰς ἐξαιρετικῶς πλεονεκτικὴν θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως δυνατοτήτων ἀναπτύξεως, ἐναντι τῶν ὑπολοίπων νησιωτικῶν περιοχῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Πράγματι:

Πρῶτον. Ἡ γεωοικονομικὴ σύστασις τῆς μεγαλυτέρας ἐκ τῶν τριῶν νήσων, ἥτοι τῆς Σάμου, προσφέρεται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὠρισμῶν ὑψηλῆς ἀποδοτικότητος καλλιεργείων, ὡς εἶναι τὸ «μοσχάτο σταφύλι», τὰ ὠποροκηπευτικά, ὁ καπνὸς καὶ τὰ δενδροκομικὰ ἐν γένει προϊόντα. Ἐὰν ἡ κατεύθυνσις μιᾶς πολιτικῆς τοπικῆς ἀναπτύξεως, συγκεντρωθῆ εἰς τὰς καλλιεργείας αὐτάς, ἐγκαταλειπομένων τῶν σιτηρῶν, τῶν μὴ κτηνοτροφικῶν ψυχανθῶν καὶ τῶν λοιπῶν καλλιεργείων μικρᾶς ἔμπορευματικῆς ἐκμεταλλεύσεως, εἶναι δυνατόν νὰ ἀνυψώσωμεν τὸ ποσοστὸν τοῦ ἐγχρηματισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς μέχρι 90 %, γεγονὸς ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν αὐτόματον διεύρυνσιν τῆς τοπικῆς ἀγορᾶς κατὰ 40 % περίπου. Ταυτοχρόνως, ὅμως, διευρύνομεν τὰ περιθώρια ἐξοικονομήσεως ἐξαγωγικοῦ συναλλάγματος, καθ' ὅσον τὸ πλεῖστον τῶν προϊόντων τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι ἐξαγωγήματα ἐκτὸς τῆς τρινήσου.

Δεύτερον. Συγκριτικὸν πλεονέκτημα τῆς περιοχῆς ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξις ἰσχυρῶν πόλων ἔλξεως τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὰς τρεῖς νήσους, αἱ ὁποῖαι, ἀπὸ ἀπόψεως τουριστικῆς ὀλοκληρώσεως, συμπληροῦν ἀλλήλας. Οὕτως, ἡ μὲν Ἰκαρία διαθέτει τὰ διεθνοῦς φήμης ραδιοῦχα λουτρά Θερωδῶν κλπ., ἡ Σάμος τὰς ἀρχαιολογικὰς τῆς τοποθεσίας καὶ φυσικὰς καλλονὰς ἐξόχου ὠραιότητος, ἡ δὲ Πάτμος τὴν Βυζαντινὴν ζωσαν παράδοσιν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἑδαφολογικῶν ἰδιομορφιῶν τῆς, αἱ ὁποῖαι ἤδη προσελκύνουν πλῆθος περιηγητῶν. Τὰ τουριστικὰ πλεονεκτήματα, ὡς διεγράφησαν ἀνωτέρω, συμπληροῦν μετὰξὺ ἄλλων τὸ μῆμα τῆς τοπικῆς ζητήσεως ἀγροτικῶν προϊόντων, τὸ

ὁποῖον ἐλλείπει διὰ τὴν στήριξιν θερινῶν καλλιεργειῶν εἰς τὴν Σάμον, ἄνευ ἀποκλειστικῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν δυνατοτήτων ἐξαγωγῆς.

Τρίτον. Ἡ γειτνίασις τῆς Σάμου μετὰ τῆς Τουρκίας, καὶ εἰδικῶς πρὸς τὴν περιοχὴν Σμύρνης καὶ Νέας Ἐφέσου, δημιουργεῖ δυνατότητας συνδέσεως τοῦ χώρου τούτου, μὲ τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ὁποία ἐμφανίζει προσφάτως δυναμικὰ στοιχεῖα τουριστικῆς ἀναπτύξεως. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπαφὴ τοῦ τριγώνου, μετὰ τῶν τριῶν κυρίων συγκοινωνιακῶν ρευμάτων τοῦ Αἰγαίου, τὴν ὁποῖαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ δυνατότης ἀλληλοσυνδέσεως τούτων εἰς τὸν γεωργικὸν χῶρον τῆς Σάμου ἢ τῆς Ἰκαρίας, διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς νέου συγκοινωνιακοῦ κόμβου πέραν τῆς Ἑρμούπολεως, δύναται νὰ εὐνοήσῃ τὴν δημιουργίαν καὶ ἐνὸς τετάρτου ρεύματος, διεθνοῦς σημασίας, συνδέοντος τὸν Πειραιᾶ μετὰ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς, εἰς τὸ σημεῖον τῆς Σμύρνης ἢ τῆς Νέας Ἐφέσου.

Β' Βασικοὶ στόχοι ἐνὸς προγράμματος τοπικῆς ἀναπτύξεως τοῦ τριγώνου

Εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς Σάμου, καὶ εἰς πολὺ μικρότερον βαθμὸν, προκειμένου διὰ τὴν Ἰκαρίαν, προκύπτουν σοβαρὰ προβλήματα ἐξαγωγικῆς πολιτικῆς¹³. Οὕτως, ἡ ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωσις τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως εἰς τὴν Σάμον, ἡ βιομηχανικὴ συμπλήρωσις τοῦ παραγωγικοῦ κύκλου—ιδίως εἰς τομεῖς τῆς βυρσοδεψίας καὶ τῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν—καὶ ἡ ἐμπορευματοποιήσις τῆς οἰκοτεχνίας, θὰ προσκρούσουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐξαγωγικῶν διεξόδων. Ἐὰν ὅμως, παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἔντασις τῶν ἐξαγωγῶν, πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς γενικωτέρας προσπάθειας διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας ἐν γένει, τότε, καὶ μέχρις ὠρισμένου σημείου, δυνάμεθα νὰ ἐπαναπαυθῶμεν εἰς τὰς προβλέψεις ἐνὸς μελλοντικοῦ μακροχρονίου προγράμματος γενικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃ τὴν λύσιν καὶ τοῦ εἰδικωτέρου ἐξαγωγικοῦ προβλήματος τῆς Σάμου. Εἶναι προφανές, ἄλλωστε, ὅτι τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς τρινήσου, πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς γενικωτέρου ἐθνικοῦ προγράμματος ἀναπτύξεως, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως. Ἀνάλογα προβλήματα ἐμφανίζει καὶ ἡ Ἰκαρία, ιδίως εἰς τὸν τομέα τῶν μεταλλευμάτων καὶ τῶν λατομικῶν προϊόντων ὑψηλῆς στάθμης, τὰ ὁποῖα φαίνεται, ἐξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων, ὅτι ἀποτελοῦν κλάδον μὲ μεγάλας προσδοκίας διὰ τὴν νῆσον. Ἡ Πάτμος δὲν φαίνεται νὰ ἐμφανίζῃ τοιαῦτα προβλήματα.

Δύο εἶναι τὰ σημεία στηρίξεως ἐνὸς προγράμματος περιφερειακῆς ἀνα-

13) Εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξαγωγῆς, προκειμένου διὰ τὴν Σάμον, νοοῦμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν τοποθέτησιν προϊόντων εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, λαμβανομένης τῆς σωματικῆς οἰκονομίας ὡς μονάδος αὐτεξουσίου.

πτύξεως, ὑπὸ τὰς ἀναλυθείσας ἀνωτέρω προϋποθέσεις καὶ συνθήκας. Τὸ πρῶτον, ὡς ἀνελύθη ἤδη, εἶναι ἐξ ἐξωτερικῶν πηγῶν χρηματοδότησις τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς τοιοῦτου προγράμματος. Τὸ δεύτερον, συνίσταται εἰς τὴν γεναίαν παρεμβάσιν τοῦ Κράτους, κυρίως εἰς τὸν τομέα τῶν ἔργων ὑποδομῆς. Ἀμφότερα τὰ σημεῖα, μεταξύ ἄλλων, θὰ συμβάλουν καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ βασικοῦ προβλήματος τῆς οἰκονομίας τῆς τρινήσου, ἥτοι τῆς ἀδυναμίας τῆς τοπικῆς τῶν οἰκονομίας, ὅπως χρηματοδότηση ἐξ ἰδίων πόρων τὴν ἀνάπτυξιν τῆς.

Ὁ δημόσιος τομεὺς, ἐνῶ ἀπορροφᾷ περὶ τὰ 15.000.000 δρχ. ἐτησίως ἐκ τῆς τοπικῆς οἰκονομίας τῶν τριῶν νήσων, δὲν συνεισφέρει περισσότερον τῶν 14.000.000 εἰς αὐτήν. Ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ ἕτεροι ἐπιβαρύνσεις ὑπὲρ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῆς χώρας, ἥτοι ἐξαιρέσει τῶν κοινοτικῶν φόρων, ὡς εἶναι αἱ ἀσφαλιστικαὶ εἰσφοραὶ, ἡ ἔμμεσος φορολογία κλπ., τότε καθίσταται σαφές, ὅτι ὁ δημόσιος τομεὺς ἀπορροφᾷ πολὺ περισσότερα ἐξ ὧν συνεισφέρει διὰ τὴν τοπικὴν ἀνάπτυξιν. Ὡστε κύριον αἶτημα ἐνὸς προγράμματος θὰ ἔδει νὰ εἶναι ἡ αὔξησις τῆς συνεισφορᾶς τοῦ δημοσίου τομέως εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοπικῶν ἔργων ἀναπτύξεως εἰς τὰς τρεῖς νήσους.

Ἐν πάσῃ, ὅμως, περιπτώσει, κεντρικὸς στόχος ἐνὸς τοιοῦτου προγράμματος, θὰ ἔδει νὰ εἶναι ἡ διεύρυνσις τῆς τοπικῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, δύναται νὰ τονωθῇ κυρίως διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος πρὸς τὸ χῶρον αὐτόν, καὶ δευτερευόντως διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως ἐξαγωγικῶν διεξόδων διὰ τὴν τοπικὴν παραγωγὴν τῶν νήσων. Ἐν συνεχείᾳ, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς πλήρους ἐμπορευματοποιήσεως τῆς τοπικῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, κυρίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ βασικὰ γεωργικὰ προϊόντα, θὰ πρέπει νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα τῶν ἐξαγωγικῶν διεξόδων. Διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν δύο ὡς ἄνω θεμελιωδῶν ὄρων, ὑπολογίζεται, ὅτι τὸ ποσοστὸν τῆς τοπικῆς κεφαλαιοποιήσεως—σχηματισμοῦ νέου πραγματικοῦ κεφαλαίου—δύναται νὰ αὐξηθῇ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 15—18 %, τὸ ὁποῖον λαμβάνεται ἐνταῦθα ὡς ἐλάχιστον ὄριον στηρίξεως τοῦ προγράμματος περιφερειακῆς ἀναπτύξεως. Ἡ τοιαύτη αὔξησιν τοῦ ρυθμοῦ σχηματισμοῦ νέου πραγματικοῦ κεφαλαίου, ἰσοδυναμεῖ μὲ δημιουργίαν χρηματικῶν καὶ εἰσοδηματικῶν περιθωρίων πραγματοποιήσεως ἐπενδύσεων ἐξ ἐντοπίων πόρων τῆς τάξεως τῶν 40.000.000. Ἡ ἐπένδυσίς ἐνὸς τοιοῦτου ποσοῦ, δύναται νὰ προκαλέσῃ αὔξησιν τοῦ ἐτησίου ρυθμοῦ αὔξεσεως τοῦ τοπικοῦ εἰσοδήματος κατὰ 1—2 μονάδας % περίπου, ἥτοι νὰ αὔξησιν τοῦ τοπικοῦ εἰσοδήματος κατὰ 1—2 μονάδας % περίπου, ἥτοι νὰ πλησιάσῃ ὁ ρυθμὸς αὐτὸς τὸ μέγεθος τῶν 6—7 %, ὅπερ θεωρεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἱκανοποιητικὸν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας. Ἐν τούτοις, βασικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀνωτέρω συλλογισμῶν, ἀποτελεῖ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ τουριστικοῦ τομέως εἰς πρῶτον στάδιον καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ εἰς δεύτερον. Διὰ μιᾶς αὔξεσεως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος κατὰ 20.000 ἄτομα περίπου πρὸς τὰς τρεῖς νήσους, εἰς τὸ πρῶτον στάδιον, γεγονὸς τὸ ὁποῖον προϋποθέτει προσθέτους ἐπενδύσεις διὰ τουριστικὰς ἐγκαταστάσεις τῆς τάξεως τῶν 150.000.000 δραχμῶν, δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ βᾶσις ἐνὸς προγράμματος, τοῦ ὁποῦ βασικοὶ στόχοι δυνατόν νὰ εἶναι ἡ μέση ἐτησία αὔξησις τοῦ τοπικοῦ εἰσοδήματος κατὰ 7 % περίπου καὶ ἡ μέση τοῦ κατὰ

κεφαλήν εισοδήματος κατά 5,5% περίπου. Πάντες οί τιθέμενοι σκοποί, ἐλέγχονται βάσει τῶν πραγματικῶν δεδομένων, ὡς ἀπολύτως ἐφικτοί καί λογικοί.

Γ' Τελικαὶ παρατηρήσεις

Ἄνωτέρω, ἐπεχειρήθη μία γενικὴ προσέγγισις τῶν βασικῶν μεγεθῶν καὶ προϋποθέσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ στηριχθῆ ἓνα ρεαλιστικὸν πρόγραμμα περιφερειακῆς ἀναπτύξεως τῶν νήσων Σάμου, Ἰκαρίας καὶ Πάτμου, λαμβανομένου ὡς ἐνότης. Ἄτυχῶς, τὰ διαθέσιμα στατιστικὰ δεδομένα διὰ τὰς τρεῖς ὡς ἄνω νήσους εἶναι ἐξαιρετικῶς πτωχὰ. Οὕτω, κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν τὰ μεγέθη ἐθεμελιώθησαν ἐπὶ ἰδίων ὑπολογισμῶν, βάσει γενικῶν συντελεστῶν καὶ δειγματοληψιῶν. Ὡς ἐκ τούτου, τὰ περιθώρια σφάλματος εἶναι σχετικῶς μεγάλα. Πιστεύω, ἐν τούτοις, ὅτι δὲν ἀπέστην κατὰ πολὺ τῆς πραγματικότητος. Ἄλλωστε, δὲν ἐπεχειρήθη λεπτομερειακὴ ἀνάλυσις τῶν συντεταγμένων τοῦ προγράμματος, ἀκριβῶς διότι δὲν ἐπεθίμουσιν νὰ διακινδυνεύσω.

Τέλος, θὰ ἦτο σκόπιμον νὰ σημειωθῆ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις στηρίζεται τόσον ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, τοῦ κοινωνικοῦ τομέως. Προβλήματα πολιτιστικὰ καὶ κοινωνικὰ δὲν ἐθίγησαν ἐνταῦθα, καίτοι ἔχω πλήρη συναισθησιν τούτων. Διότι πράγματι ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν βραχεῖαν μου πείραν, ὅτι δὲν εἶναι μηχανιστικὸς ὁ τρόπος ἐπιλύσεως τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος ἐνὸς τόπου, ἰδίως ὅταν διαθέτῃ ζωηρὰς πολιτιστικὰς καὶ ἱστορικὰς ἰδιομορφίας, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν περίπτωσιν τῆς Σάμου, ἡ ὁποία ἀπολαμβάνει ἐνὸς πλουσίου καὶ ἐνδόξου ἀρχαίου καὶ προσφάτου παρελθόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. B. Higgins : Economic Development, New York, 1959.
2. E. Roll : Ἱστορία τῆς Οἰκονομικῆς σκέψεως, Ἀθήναι, 1960.
3. W. Isard : Regional Economic Planning, Paris, 1961.
4. W. Isard : Methods of Regional Analysis.
5. Δ. Στεφανίδου : Ἡ Κοινωνικὴ οἰκονομικὴ ἐν τῇ ἱστορικῇ της ἐξελίξει, Τόμ. Β', Γ', Ἀθήναι, 1948.
6. A. G. Papandreou : A Strategy for Greek Economic Development, Ἀθήναι, 1962.
7. A. G. Papandreou : Fundamentals of Model Construction in Macroeconomics, Ἀθήναι, 1962.
8. J. Robinson : Economic Philosophy, London, 1964.
9. S. Kuznets : National Income and its Composition, Vol. I, New York, 1954.
10. Ἐ. Ἰ. Σταματιάδου : Σαμιακά, Σάμος, 1886.
11. Ν. Ἰ. Ζαφειρίου : Ἀρχεῖον Σάμου, Τόμ. 4ος, Τεύχη Α - Δ, Ἀθήναι, 1955.
12. Ἀ. Π. Κανελλοπούλου : Ὁ Ἐγχρηματισμὸς τῆς Γεωργικῆς Οἰκονομίας καὶ Οἰκονομικὴ Ἀνάπτυξις, Ἀθήναι, 1963.
13. Ἀ. Π. Κανελλοπούλου : Ἡ Οἰκονομικὴ Ἀνάπτυξις τῆς Χώρας, ἢ Ἀποκέντρωσις καὶ τὰ προγράμματα περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως, Θεσσαλονίκη 1962.
14. Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν . Οἰκονομικὸς καὶ Κοινωνικὸς Ἀτλας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1964.
15. Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ἰνστιτούτος Ἑλλάδος : Ἑλλάδος : Διάφοροι Ἐκδόσεις.
16. J. Robinson : The Accumulation of Capital, Λονδίνον, 1958.
17. E. A. G. Robinson : Economic Consequences of the Size of Nations, London, 1963.